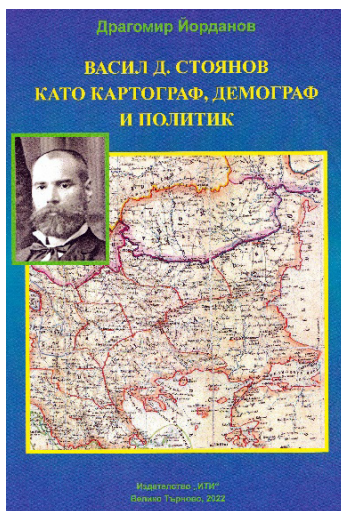

ПРИНОС КЪМ БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЧЕСКА КАРТОГРАФИЯ. ДВЕ НОВИ КНИГИ НА ДРАГОМИР ЙОРДАНОВ

Проф. д-р Петко Ст. Петков

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

1. Д-р Драгомир Йорданов е известен на специалистите и любителите на историята с първата си книга – пространното научно изследване за границите на България от 1870 до 1886 г., което е и неговата докторска дисертация, успешно защитена във Великотърновския университет (Yordanov 2018). През 2022 г. той публикува втората си монография, посветена на Васил Д. Стоянов като картограф, демограф и политик (Yordanov 2022). Научен редактор е проф. Пламен Митев, а рецензенти – проф. Петко Ст. Петков и доц. Светла Атанасова.

Книгата започва с предговор от проф. Пламен Митев. Следват уводни думи от автора, представящи Васил Димитров Стоянов (1839 – 1910) – една от знаковите личности на българския XIX в.: учител, читалищен деец, книжовник,

активен общественик, участник в легията на Георги Ст. Раковски, учредител и дългогодишен секретар на Българското книжовно дружество. Др. Йорданов обяснява целите, които си е поставил. Фокусът е върху някои неизследвани страни в дейността на Васил Д. Стоянов – например изявите му в областта на картографията и демографията. Преди създаването на новата българска държава Стоянов активно се занимава и с политическа и пропагандна дейност, бори се по свой начин за освобождението на България, като формира и споделя специфични възгледи.

Първите две глави са посветени на картографската дейност на В. Стоянов. Той е познавал много добре картите, осъзнавал е тяхната важност и освен това е умее сам да съставя и изработва такива – както политически, така и етнографски. В книгата са разгледани две важни негови карти, създадени през 60-те години на XIX в. по време на пребиваването му в Чехия (тогава част от Австрийската империя).

Третата глава разглежда една негова статистика за етническия и конфесионалния състав на населението на Европейска Турция от 1867 г., впечатляваща със своя обем и детайлност. Тя според автора поставя В. Стоянов сред основоположниците на българската демография.

Втората част на книгата включва три глави, посветени на политическата дейност на В. Д. Стоянов в полза на българските национални интереси. Те дават представа за неговите политически възгледи, които той последователно отстоява през годините. Първата глава (поредна глава четвърта) разглежда подробно слабо познатия досега проект на В. Д. Стоянов от 1863 г. за очертаване на обширни политически граници на бъдеща свободна България и за установяване на нови политически граници в целия Балкански полуостров. Това е един от най-ранните български проекти от онова време, в които фигурира специфичната проблематика за границите. Втората глава (глава 5) е посветена на съставения от В. Д. Стоянов адрес (писмено приветствие), предназначен за френския принц Наполеон, изработен в Букурещ през 1868 г. В него българинът описва тежкото положение на своите сънародници под османска власт и моли принца за помощ. Третата глава (глава 6) разглежда възгледите на Стоянов за областта Македония и за нейния център – Солун. Българинът твърдо отстоява своето мнение, че въпросният град трябва да бъде столица на свободна България.

В почти всяка част от труда авторът е представил нова информация. В първата глава това са една карта чернова на В. Стоянов от 1861 г., съхранявана в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, както и превод от чешки език на рецензия на географската карта на българина на Европейска Турция от 1863 г., публикувана във в. „Народни листи“. Във втората глава новото е превод от немски език на документ от 1867 г., съдържащ ценни сведения за етнографската карта на Стоянов от 60-те години на XIX в. В трета глава са

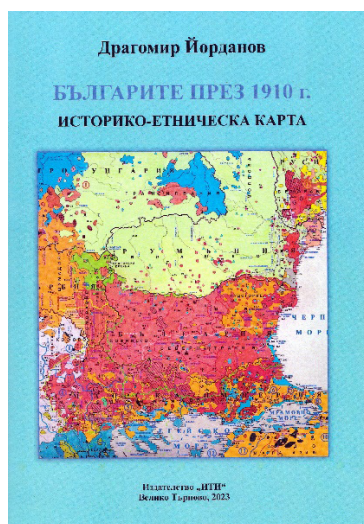
съставените и изработени от Др. Йорданов 15 таблици, представящи по нов и удобен за ползване начин статистическите данни за етническия и конфесионалния състав на населението на Европейска Турция от 1867 г., събрани и представени от В. Стоянов. В четвъртата глава новото са картите на България и Балканите според проекта на Стоянов за нови политически граници на Полуострова от 1863 г., които също са изготвени от Др. Йорданов.

За по-голяма пълнота в книгата са включени и допълнителни приложения, съдържащи полезна за читателя информация. Сред тях трябва да бъде отбелязан един материал, посветен на живота и дейността на Димитър Василев Стоянов – син на Васил Стоянов. Едно от приложенията, озаглавено „Личности, споменати в книгата“, съдържа кратки сведения за хора, които Васил Стоянов е познавал. В него личностите са разпределени по глави и номерирани според последователността на тяхното споменаване. В отделен джоб в края на книгата е приложено голямо и пълноцветно копие на оригиналната географска карта на В. Д. Стоянов на Европейска Турция от 1863 г., съхранявана в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Там е поставена и една съвременна цветна карта възстановка на етнографската карта на Стоянов от 60-те години на XIX в., изготвена от Др. Йорданов.

Убедително и напълно аргументирано е заключението на автора, че откритите и публикувани нови факти за живота и дейността на Васил Д. Стоянов го представят в нова светлина – като човек, притежаващ разнообразни таланти, който е новатор в няколко области. Той е един от първите български картографи, автор най-малко на две карти. В. Стоянов е сред първите българи, осъзнали важността на картите в политиката и на тяхната роля в пропагандата. Създадената от Стоянов подробна статистика за етническия и конфесионалния състав на населението в Европейска Турция го представя и като един от първите български демографи. С изработването на най-ранния подробен български проект за нови политически граници на Балканите Стоянов става пионер и в друга област – аргументирането и изтъкването на важния въпрос за границите на бъдеща свободна България. Васил Д. Стоянов е и сред първите български общественици, поставили въпроса за столицата на бъдещата българска държава много преди създаването ѝ.

Монографията на Драгомир Йорданов за Васил Д. Стоянов е професионално и приносно изследване, което ще намери своите читатели в много и различни научни и образователни области.

2. Втората нова книга на Драгомир Йорданов е едно необходимо приложение към историко-етническата карта „Българите през 1910 г.“, изготвена от него (Yordanov 2023). Тя има за цел да предостави на читателите полезна допълнителна информация, чрез която те да възприемат и осмислят съдържанието на картата по-добре, както и да научат важни подробности за нейното създаване.

Историко-етническата карта „Българите през 1910 г.“ изобразява една съществувала в миналото реалност. Посветена е на териториалното разпространение на българите на Балканите и в съседните на тях региони към 1910 г., т.е. в навечерието на Балканските войни. Тя е обзорна, обхваща цялото българско етническо землище и заобикалящите го български анклави. Картата е в мащаб 1:1 800 000 и създава у читателите обща и цялостна представа за разпространението на българите по онова време.

Картата е изготвена на основата на информация от многобройни български и чуждестранни източници (картографски и писмени), като се стреми да изобрази достоверно реалността на Балканите към 1910 г. Чрез нея Др. Йорданов си поставя две цели: научна, осъществена като надграждане над вече постигнатото от други автори, и просветителска. През изминалите над 100 години на Полуострова са настъпили големи промени както в политическите граници, така и в етническия състав на населението на редица историко-географски области, поради което авторът изрично уточнява в предговора на книгата, че целта му не е била да прави конкретни политически внушения с оглед актуалната ситуация на Балканите днес.

Подобни големи цветни етнически карти в България не са издавани от близо 80 години. След 1944 г. такива по-малки и черно-бели карти създава специалистът по историческа география и картография проф. Петър Коледаров от БАН, които са публикувани в две етнографски книги от началото на 80-те години. Затова според автора днес съществува сериозна нужда от подобна карта, понеже етническите граници на българите в Ново време все още не са

картирани по задоволителен начин. А предимството на картите е, че за разлика от стандартните писмени източници на информация (книги, списания, вестници и пр.) те лесно и бързо дават на читателите визуална представа за териториалния аспект на определени исторически процеси, явления, държавни или други образувания.

Авторът си е поставил пет конкретни задачи при съставянето и изработването на картата. Внимателното запознаване с резултатите от работата му показва, че и петте са осъществени. 1. Картата представя исторически вярно териториалното разпространение на българския етнос на Балканите: в българското етническо землище и в съседните региони (в заобикалящите землището български етнически анклавни) към 1910 г. 2. Достоверно са изобразени тогавашните граници на българското етническо землище на Балканите. 3. Вярно са представени различните специфични групи в рамките на българския етнос към 1910 г., които са обособени по конфесионален, езиков и други признаци. 4. Изобразени са правдиво различните анклавни на други етноси в българското етническо землище. 5. Представени са и етносите извън българското землище, влизащи в обхвата на картата и особено съседите на българите.

След уводните думи на автора книгата включва седем обособени части.

В първата от тях Др. Йорданов представя българското етническо землище. Към 1910 г. то заема площ от около 202 хил. кв. км и е най-голямото на Балканския полуостров (обхваща 40% от неговата територия). Наподобява четириъгълник с дължина около 600 км и ширина около 350 км. Землището се простира от р. Дунав на север до Егейско море на юг и от Черно море на изток до р. Тимок и Източноалбанските планини на запад. Включва историко-географските области Мизия (с цяла Добруджа и делтата на р. Дунав), Тракия, Македония (без най-южните части на тези две области), Софийско, Поморавието и Тимошко (без някои малки периферни части на тези две области). Българите са съседи със седем други етноса – украинци, румънци (на север), власи, сърби, албанци (на запад), гърци и турци (на юг). До 1878 г. българското етническо землище запазва своята цялост, понеже е в границите на Османската империя (с изключение на присъединяването на областта Тимошко към Сърбия през 1833 г.). Категоричното желание на българите през XIX век е бъдещата им свободна държава да обхване всички български земи (областите Дунавска България, Тракия и Македония), както то е декларирано в проектите за държавно устройство, изработени през 60-те и 70-те години на XIX в. (Petkov 2003, р. 173). Към 1910 г. българското етническо землище е разделено между четири държави – Царство България, включващо Мизия с Южна Добруджа, Софийско и Северна Тракия (бившата Източна Румелия) – 96,3 хил. кв. км, Османската империя (Македония и Одринска Тракия – 79,6 хил. кв. км), Румъния (Северна Добруджа – 15,5 хил. кв. км) и Сърбия (Поморавието и Тимошко – 10,8 хил. кв. км). Извън него съществуват разпръснати

български анклавни в историко-географските области Косово, Метохия, Банат, Трансилвания, Влашко, Бесарабия, Таврия, Крим и Мала Азия.

Във втората част е представено „положението на българите през 1910 г.“. По това време те наброяват общо около 6,4 млн. души, от които 5,8 млн. живеят компактно в българското етническо землище, а 530 хил. са разпръснати в различни по големина анклавни около него – в Косово, Метохия, Банат, Трансилвания, Влашко, Бесарабия, Таврия, Крим и Мала Азия (последните са потомци на бежанци, напуснали българските земи в годините на османското владичество). Около 100 хил. българи живеят в някои държави в Северна и Южна Америка (главно в САЩ). Основната част от българите (3,5 млн. души) живее в Царство България, а втора по численост е българската общност в Османската империя, наброяваща около 1,6 млн. души. Много българи живеят също така в Сърбия, Австро-Унгария, Румъния и Русия. В този раздел са представени и конфесионалните групи сред българското население към 1910 г.

В отделна част авторът запознава читателите с „другите етноси в българското землище“. Най-многобройни са представителите на балканските народи: румънците, албанците и турците са вековни съседи на българите и постепенно се разселват в пограничните части на землището.

В следващата част на книгата в табличен вид е представен етническият състав на населението в българското землище към 1910 г. Българите съставляват малко над 70% от населението, а останалите етноси – общо около 30%. Сред групите небългарско население в таблицата най-многобройни са турците, гърците, румънците, циганите и албанците (всеки от изброените пет етноса наброява над 100 хиляди души).

По-нататък авторът разглежда „особеностите на етническите карти“. Те възникват още през 20-те години на XIX в. в Европа, но получават по-широка популярност и разпространение през 60-те и 70-те години на същия век, когато излизат редица карти, особено във връзка с Източната криза от 1875 – 1878 г. Много важни карти са отпечатани и в началото на XX в., в навечерието и по време на Балканските войни (1912 – 1913 г.), Първата световна война (1914 – 1918 г.) и Парижката мирна конференция (1919 – 1920 г.). Първоначално етническите карти са създавани с чисто научна цел – за да запълнят определени бели петна в науката. Впоследствие обаче започват да се използват и за политически цели. Постепенно тези карти стават важен фактор (особено след края на Първата световна война), защото до известна степен чрез тях са обосновавани новите следвоенни граници на държавите в Европа. Др. Йорданов установява няколко главни недостоверни положения (манипулации или грешки) в старите чуждестранни (главно балкански) етнически карти по отношение на българите. 1. Някои части от българския етнос в периферните гранични райони на българското землище са присъединени към съседни етноси: в някои сръбски карти българите шопи са изобразявани като сърби;

македонските българи, населяващи югозападните български земи, са изобразявани като сърби (отново в някои сръбски карти); българите патриаршисти в Егейска Македония и Одринска Тракия са изобразявани като гърци (в някои гръцки и други карти). 2. Някои части от българския етнос са изобразени като самостоятелни етноси: македонските българи са представени като „македонски славяни“ или „македонци“ (в сръбски и в някои други карти). 3. В някои историко-географски области българското етническо присъствие е сериозно занижено: напр. в областите Южна (Одринска) Тракия и Северна Добруджа.

В предпоследната част на книгата авторът подробно описва „особеностите на настоящата карта“: мащаб, граници, етноси, държави, селища, историко-географски области, легенда, статистически таблици и др. приложени на картата данни.

Накрая са представени „основните източници“ за съставянето на картата и книгата към нея: книги, статии, атласи, както и 62 български и чужди карти.

На някои места в книгата са допуснати неточности, най-вече в резултат от предоверяване от автора на стари тези и идеологеми. Така напр. на с. 9 той категорично твърди, че „с подписването на Санстефанския мирен договор на 19 февруари/3 март 1878 г. държавата България се завръща на политическата карта на Европа“. Отдавна беше доказано и научно аргументирано, че предварителният санстефански мир не е първото руско-турско споразумение в края на войната, предвиждащо създаване на автономно и значително по територията си Княжество България (Petkov 2018). Окончателният и международноправно признат и валиден договор е Берлинският, но дори той не създава българска държава, а предвижда и позволява това да стане в обозримо бъдеще. За „завръщане“ на България на политическата карта на Европа може да се говори от средата на 1879 г. насетне, след като е изработен и приет основният закон – Търновската конституция, и най-вече след като е избран и встъпил в пълномощията си князът на новата държава Александър Първи (Petkov 2001). На с. 10 Др. Йорданов заявява, че „огромното мнозинство от българите-християни (около 98%) изповядват източноправославната деноминация на християнската религия (т. нар. ортодоксално християнство). Те се подразделят на две групи – екзархисти (признаващите върховенството на българския екзарх – главата на българската православна църква) и патриаршисти (признаващи върховенството на цариградския патриарх)“. Отдавна е доказано научно, че председателят на върховната духовна власт на Българската църква – Св. Синод – не е „глава на църквата“, независимо от желанието и стремежите на екзарх Йосиф да се държи като едноличен началник на цялата българска църковна област (Petkov 2012, р. 399). Тези неточности могат да се избегнат и коригират при следващо издание на картата и книгата към нея, съдържащо и необходимия научен апарат в изложението.

Историко-етническата карта „Българите през 1910 г.“, съставена от д-р Драгомир Йорданов, не е предназначена за ползване само от учени и изследователи. Благодарение на различните приложения към нея и допълващата я книга тя представлява интерес за всички любители на историята, вкл. и за обучаващите се в средните и висшите училища. Новата публикация на младия учен е сполучливо допълнение и продължение на фундаменталния му труд „Границите на България 1870 – 1886 г. Историческо формиране и развитие“ (Yordanov 2018).

ЛИТЕРАТУРА

ЙОРДАНОВ, Д., 2018. *Границите на България 1870 – 1886 г. Историческо формиране и развитие*. Велико Търново: Фабер. ISBN 978-619-00-0782-1.

ЙОРДАНОВ, Д., 2022. *Васил Д. Стоянов като картограф, демограф и политик*. Велико Търново: Издателство „ИТИ“. ISBN 978-619-7602-32-6.

ЙОРДАНОВ, Д. 2023. *Българите през 1910 г. Историко-етническа карта*. Велико Търново: Издателство „ИТИ“, ISBN 978-619-7602-44-9.

ПЕТКОВ, П. С., 2001. За горната хронологическа граница и за понятието „Българско възрождение“. *История*, Т. 9, № 2 – 3, с. 55 – 67. ISSN: 0861–3710.

ПЕТКОВ, П. С., 2003. *Идеи за държавно устройство и управление в българското общество 1856 – 1879 г.* Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. ISBN 954-524-360-0.

ПЕТКОВ, П. С., 2012. *Българската православна църква и държавната власт в Княжество/Царство България 1878 – 1912 г. (Институционални отношения)*. Велико Търново: Фабер. ISBN - 978-954-400-821-5.

ПЕТКОВ, П. С., 2018. „Основите на мира“ от 19/31 януари 1878 г. – първото руско-турско споразумение за създаване на българска държава (или защо Санстефанският прелиминарен договор не е началото на нова България). *История*, Т. 26, № 1, с. 8 – 19. ISSN 0861-3710.

REFERENCES

YORDANOV, D., 2018. *Borders of Bulgaria 1870-1886. Historical formation and development*. Veliko Tarnovo: Faber, ISBN 978-619-00-0782-1.

- YORDANOV, D., 2022. *The cartographer, demographer and politician Vasil D. Stoyanov*. Veliko Tarnovo: ITI Publishing House, ISBN 978-619-7602-32-6.
- YORDANOV, D., 2023. *The Bulgarians in 1910. Historical-ethnic map*. Veliko Tarnovo: ITI Publishing House, ISBN 978-619-7602-44-9.
- PETKOV, P. S., 2001. For the upper chronological border and for the concept “Bulgarian Revival“. *Istoriya-History*, vol. 9, no. 2 – 3, pp. 55 – 67. ISSN: 0861–3710.
- PETKOV, P. S., 2003. *Ideas for State Structure and Governance in the Bulgarian Society 1856 – 1879*. Veliko Turnovo: University Publishing House St. Cyril and St. Methodius. ISBN 954-524-360-0.
- PETKOV, P. S., 2012. *The Bulgarian Orthodox Church and the State Power in the Principality / Kingdom of Bulgaria 1878 – 1912 (Institutional Relations)*. Veliko Tarnovo: Faber. ISBN – 978-954-400-821-5.
- PETKOV, P. S., 2018. “Bases of Peace” of 19/31 January 1878 – The First Russian-Turkish Agreement on the Establishment of Bulgarian State (or why the Preliminary Treaty of Peace in San Stefano is not the Beginning of New Bulgaria). *Istoriya-History*, vol. 26, no.1, pp. 8 – 19. ISSN 0861-3710.

**CONTRIBUTION TO BULGARIAN HISTORICAL
CARTOGRAPHY.
TWO NEW BOOKS BY DRAGOMIR YORDANOV**

✉ **Prof. Dr. Petko St. Petkov**

ORCID iD: 0000-0001-7424-3396

WoS Researcher ID: AAA-7950-2020

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo

E-mail: p.petkov@ts.uni-vt.bg